

Józef Glemp

Problem identyfikacji Kościoła lokalnego i partykularnego

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 21/3-4, 23-39

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JOZEF GLEMP

PROBLEM IDENTYFIKACJI KOŚCIOŁA LOKALNEGO I PARTYKULARNEGO

1. Wieloznaczność terminu „Kościół lokalny”

Pojęcie „Kościół lokalny” eksponowane przez eklezjologię Soboru Watykańskiego II nie jest zupełnie nowe. W pierwszym tysiącleciu Kościoła nie operowano tym terminem w sensie, jaki dziś próbujemy mu nadać, jednak jego treść jako wyczuwalna rzeczywistość praktyczna była znana. Wynikało to z przesłanek ewangelicznych i z Tradycji Apostolskiej. Kościół rozumiano jako jedność Ciała Chrystusowego, jako nowy Lud, jako Królestwo Boże i nic nie przeszkadzało, by postać tego Królestwa widzieć w Kościołach lokalnych — gminach chrześcijańskich. Św. Paweł pisze: „...zróbcie tak, jak poleciłem Kościołom w Koryncie” (1 Kor 16, 1), „...do Kościołów Galicji” (Gal 1, 2), św. Jan: „Jan do siedmiu Kościołów, które są w Azji” (Ap 1, 4). Kościoły tworząc organizację terytorialną dostosowywał się w miarę możliwości do administracyjnego podziału państwowego. Od czasów Dioklecjana, a szczególnie po reformie Konstantyna, imperium rzymskie dzieliło się na 13 a później 15 diecezji. Diecezje dzieliły się na prowincje. Laterculus Veronensis wylicza razem 98 prowincji, które w V wieku przekroczyły liczbę 120¹. Życie administracyjne Kościoła, poza miejscami działalności Apostołów, które od początku cieszyły się przywilejami i kształtowały się jako patriarchy², skupiało się w metropoliach, czyli w stolicach prowincji³. Najbardziej wyróżniającą się częścią Kościoła, jak to wynika ze świadectwa Soboru Konstantynopolskiego I (381), była diecezja, czyli terytorium uformowane przez

¹ Por. Francesco di Martino, *Storia della Costituzione Romana*, V s. 254.

² Kanon 6 Soboru Nicejskiego (325): „Antiqua consuetudo servetur per Aegyptum, Libyam et Pentapolim, ita et Alexandrinus episcopus honorum omnium habeat potestatem, quia et Urbis Romae episcopo parilis mos est. Similiter autem et apud Antiochiam ceterasque provincias sua privilegia servantur ecclesiis”, *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, ed. Herder 1962, s. 8.

³ Synod w Antiochii w r. 341 w kan. 9 postanawiał: „Episcopi cuiusque provinciae sciant episcopo in metropoli existenti curam totius provinciae esse commissam; quare ipse etiam primatum honoris com-

podział administracji państwowej. Diecezja obejmowała tereny wyodrębniające się bądź przez specyfikę ludności (język, pochodzenie, rasa), bądź na skutek położenia geograficznego, bądź wreszcie przez tradycję historyczną, jak to wskazują nazwy diecezji imperium: Oriens, Asia, Pontus, Thracia, Pannonia, Italia, Africa, Hispania, Britannia. Wspomniany Sobór Konstantynopoliński I w kan. 2 wyraźnie stanowi, by biskupi wykonywali jurysdykcję w granicach swoich diecezji i wymienia diecezje: Egiptu, Orientu, Azji, Pontu i Tracji, czyli uwzględnia podział i nomenklaturę państwową⁴. Diecezje w tym kanonie nazwane są także po prostu Kościołami. Są wpisane w granice administracji państwowej, a więc mają charakter lokalny. Kościoły te mają prawo zwoływać synody⁵.

Zwarta jedność duchowa Kościoła nie wymagała centralizacji administracyjnej. Powoli jednak zarysowuje się prymat w miłości Kościołów Patriarchalnych a szczególnie Rzymu⁶. W czasie Soboru Chalcedońskiego (451) możemy śledzić dalszy rozwój administracyjnego podziału Kościoła. W kan. 17 mowa jest o „wiejskich parafiach”, które należą do „poszczególnych Kościołów”. Parafie wiejskie pokrzywdzone w swoim posiadaniu mogą odwoływać się do synodu prowincji czyli do metropolity, od niego odwołanie jest do prymasa diecezji a ostatecznie do Konstantynopola⁷. Kościół był

petere...”, cyt. za B. Kurtscheidem, *Historia iuris canonici, historia institutorum*, Romae 1951 s. 43. Zgodna jest opinia uczonych, że metropolie kościelne kształtowały się w granicach prowincji imperium rzymskiego, por. hasło *Metropolitii* w *Enciclopedia Italiana*, ed. Treccani, vol. 26, Roma 1935.

⁴ „Qui sunt super dioecesisin episcopi, nequaquam ad ecclesias, quae sunt extra terminos sibi praefixos, accedant nec eas hac praesumptione confundant, sed iuxta canones Alexandrinus antistes quae sunt in Aegypto regat solummodo... Non vocati autem episcopi ultra suam dioecesisin non accedant propter ordinationes faciendas... Ecclesias autem Dei in barbaricis gentibus constitutas gubernari convenit iuxta consuetudinem, quae est patribus constituta”, *Conciliorum...* s. 27 i 28; por. Gracjan C. 9 q. 2 c. 3.

⁵ CTh 16, 2, 23 „...locis suis a sua dioeceseos synodis audiatur”. W indeksach do „Codicis Iuris Canonici Fontes” vol. IX wyliczonych jest 110 synodów „partykularnych”. Teksty synodów zebrał H. Th. Brun s, *Canones Apostolorum et conciliorum saeculorum* IV, V, VI, VII, Berolini 1838.

⁶ O prymacie biskupa Rzymu i rozwoju tej doktryny można znaleźć wiadomości w każdej historii Kościoła i przy omawianiu pism patrystycznych zwłaszcza Ignacego Antiocheńskiego, Tertuliana, Cypriana i in.

⁷ „Singularum ecclesiarum rusticas paroecias vel in possessionibus manere inconcussas illis episcopis, qui eas retinere noscuntur, et maxime, ...licere eis, qui se laesos asserunt, apud sanctam synodum provinciae de his movere certamen. Quod si quis a metropolitano laeditur, apud primatem dioeceseos aut apud Constantionopolitanam sedem iudicetur”, *Conciliorum...* s. 8.

tam, gdzie rezydował biskup, ci zaś rezydowali w miastach (civitates), zgodnie z dyspozycją cesarza Zenona⁸. Na synodach zwłaszcza w zachodniej części imperium postulowano, by nie mnożyć biskupstw⁹.

W cywilnych tekstach prawnych spotykamy nazwę „ecclesia localis”. Znajduje się ona w konstytucji Justyniana z r. 529. Chodziło o roczne dochody z gruntów, co do których toczył się spór. Sędzia pobierał dochody z przyjętych odstępach czasu i składał w skarbcu kościoła lokalnego, gdyby zaś ów kościół lokalny nie miał odpowiednich warunków, to zależało złożyć w kościele metropolitalnym¹⁰. Z powyższego tekstu wynika, że Kościół lokalny przeciwstawiony jest metropolitalnemu jako nadrzędnemu. Kościół lokalny odpowiadałby tu dzisiejszej diecezji, czyli najmniejszej jednostce Kościoła, na której czele stał biskup. Wynika to ze wzmianki o „civitas”. Jednostkę nazywano „paroikia”, która to nazwa później przylgnęła do kościelnych ośrodków wiejskich. W rzeczywistości „paroikia” była mniejszym obwodem terytorialnym, na który dzieliła się prowincja. „Incola est, qui aliqua regione domicilium suum contulit, quem Graeci „paroikia” appellant”¹¹.

Na podstawie tego krótkiego zarysu o tworzeniu się zrębów administracji w Kościele pierwotnym można wnioskować, że pojęcie „Kościół” rozumiano jako zgromadzenie wszystkich wyznawców Chrystusa¹², zaś ta sama nazwa Kościół, od której można było tworzyć liczbę mnogą — „Kościoły”, odnoszona była do części tej jednej wspólnoty Chrystusa, która obejmowała wyznawców danego terytorium lub miejscowości. Części Kościoła wyodrębniały się administracyjnie według specyfiki terenu zaakceptowanej przez władze cywilne, mamy więc Kościoły diecezjalne, czyli w granicach

⁸ C. 1, 3, 35 pr.: omnes civitates, sive eae renovatae sunt anteriori tempore sive antea civitates non fuerunt, sed per imperiale beneficium eo promotae sunt, omnino peculiarem propriumque episcopum habere sancimus, qui rerum ecclesiasticarum in ea curam gerat”.

⁹ Np. synody afrykańskie z r. 390, 397, 407 i in. Por. J. Gaudement, *L'Eglise dans l'Empire Romain*, t. III s. 323.

¹⁰ C. 11, 48, 20, 1: „...tunc idem reditus per officium iudicis... deponatur in aede sacra, id est in cimelarchis civitatis... vel si localis ecclesia ad susceptionem pecuniarum idonea non sit, in metropolitana ecclesia, ut remaneant cum omni cautela...”

¹¹ D. 50, 16, 239, 2. Również W. Plöchl utrzymuje, że parafie — to jednostki, na które dzieliła się prowincja, por. *Geschichte des Kirchenrechts*, I, Wien 1960 s. 154; H. Marot, *Unità della Chiesa e diversità geografica nei primi secoli*, w: *L'Episcopato e la Chiesa universale*, Roma 1965 s. 699—731.

¹² Pojęcie „Communio” jako element teologiczno-prawny jedności Kościoła pierwotnego wyjaśniony jest w opracowaniu ks. Zurowskiego, *Uprawienia do uczestnictwa we wspólnocie kościelnej pierwszych wieków chrześcijaństwa*, Prawo kan. 19 (1976) nr 3—4 s. 37—52; także: Y. Congar, *Dalla comunione della Chiesa ad una ecclesiologia della Chiesa Universale*, w: *L'Episcopato...* s. 275—322.

diecezji rzymsko-bizantyńskich, mamy Kościoły w prowincjach, czyli Kościoły metropolitalne, mamy Kościoły patriarchalne i wreszcie Kościoły we właściwym znaczeniu „lokalne”, które z biegiem czasu rozczłonkowane na ośrodki wiejskie uformowały parafie w dzisiejszym znaczeniu.¹³

2. Określenie części Kościoła w Vaticanum II

Dokumenty Soboru Watykańskiego II wprowadzają mało znane pojęcia w dotychczasowej eklezjologii i prawie: Kościół lokalny, Kościół partykularny, Kościół pekuliarny. Już z pobieżnej analizy tych pojęć wynika, że zawierają one treść teologiczną i nie pokrywają się ze znanymi z Kodeksu częściami podziału Kościoła; ale wynika również i to, że ich treść nie jest sprecyzowana¹³. Nowe pojęcia implikują podział Kościoła, ale nie w kategoriach administracyjno-terytorialnych. Dlatego rodzi się pytanie: dlaczego wprowadza się nowe pojęcia podziału Kościoła, czy one mają zastąpić dotychczasowe, czy nowe określenia jako teologiczne mają swoje odpowiedniki w dotychczasowych określeniach instytucjonalnych?

Sobór Watykański II przedstawił Kościół jako Lud Boży, jako *Communio*, w relacji do posłannictwa Chrystusa w Duchu Świętym¹⁴. Kościół jako mysterium sacramentale jednoczy w sobie dziedzinę charyzmatyczną i instytucjonalną¹⁵. Dziedziny charyzmatycznej nie można dokładnie oddzielić od instytucjonalnej, ponieważ się ściśle przenikają. Lud Boży jest wewnętrznie złożony czyli zorganizowany. Podział administracyjny może być określony jednocześnie kategoriami charyzmatycznymi, jak również rozróżnienia charyzmatyczne, tzn. oddające treści teologiczne, kategoriami prawnymi. Do takich właśnie pojęć należy „Kościół lokalny” oraz inne, używane przez Sobór, jak „partykularny” i „pekuliarny”. Pojęcia

¹³ Obszerną bibliografię na temat relacji Kościół lokalny — Kościół uniwersalny zebrali ks. R. Sobański i H. Typańska, *Bibliografia kościelnego prawa publicznego*, Prawo kan. 19 (1976) nr 3—4 s. 295; zwłaszcza: W. Bertrams, *De analogia quoad structuram hierarchicam inter Ecclesiam universalem et Ecclesiam particularem*, *Periodica* 56 (1967 f. 2—3, s. 290 n.

¹⁴ Na temat teologii Kościoła po Soborze Watykańskim II jest bogata literatura, np. *Kościół w świetle Soboru*, praca zbiorowa pod redakcją H. Bogackiego i S. Moysa, Poznań 1968, w niej: M. Żurowski, *Struktura organizmu Kościoła*, s. 145—188; „Nowy obraz Kościoła po Soborze Watykańskim II”, praca zbiorowa pod red. B. Lamberta (tłumaczenie), Warszawa 1968; ks. R. Sobański, *De constitutione Ecclesiae et natura iuris in mysterio divino intelligendis*, *Monitor ecclesiasticus*, vol. C. 1975 nr III—IV s. 268—293; Tenże: *Zarys teologii prawa kościelnego*, Warszawa ATK 1973; Ks. A. Zuberbier, *Teologia dzisiaj*, Katowice 1975, zwłaszcza str. 245 i nast.

¹⁵ Pap. Paweł VI, *przemówienie do pracowników Roty Rzymskiej*, *L'Osservatore Romano* 5 II 1977.

te zawierają treści charyzmatyczne i instytucjonalne jednocześnie, które jednak nie pokrywają się, stąd też potrzeba ich zidentyfikowania. Szczególnie ważne wydaje się ustalenie pojęcia Kościół lokalny tak w dziedzinie charyzmatycznej jak i instytucjonalnej.

Prawo kodeksowe unikało tego rodzaju „dwuwymiarowych” określeń. Raz tylko w kan. 329 § 1 użyte jest słowo „pekuliamny”: „Episcopi... ex divina institutione peculiaribus ecclesiis praeficiunt”. W prefacji do Kodeksu Gasparri omawiając źródła prawa kanonicznego pisze: „Materiam Decreti sui amplissimam mutuatus est Gratianus ab omnibus collectionibus quae antecesserant... quaedam etiam deprompsit ex libris apud Romanam aliasque peculiaribus Ecclesiis receptis”. W tym cytacie Gasparri napisał Ecclesias dużą literą, ze względu na zestawienie Kościołów pekuliarnych z Rzymskim i w odniesieniu do historii. Zasadniczo przed Soborem unika się liczby mnogiej „Ecclesiae”, a jeżeli się używa, to pisze się małą literą, by nie nadawać pojęciu treści teologicznych lub przeciwstawić Kościołowi powszechnemu.

Konstytucja *Lumen gentium* oraz dekret *Christus Dominus* na określenie części ujawniającej się w całości Kościoła powszechnego używają wyrażenia *Ecclesia particularis* i *Ecclesia localis*, czasem nawet *Ecclesia peculiaris*. Nie da się zaprzeczyć, że pojęcia te używane są niekiedy zamiennie. „...etiam in ecclesiastica communione legitime adsunt Ecclesiae particulares, propriis traditionibus fruentes” (LG 13), co odnosi się bez wątpienia do wspólnot jednego rytu. Podstawowy wykład o Kościołach partykularnych znajduje się w punkcie 23 tejże konstytucji: „Singuli Episcopi, qui peculiaribus Ecclesiis praeficiunt... Episcopi autem singuli... in suis Ecclesiis particularibus, ad imaginem Ecclesiae universalis formati, in quibus et ex quibus una et unica Ecclesia Catholica existit”. Kościół, którym kieruje biskup, jest jego Kościołem, jest to portio Populi Dei. Jak biskup może być biskupem Kościoła katolickiego tylko w jedności w innych biskupami i biskupem Rzymu tworząc Kolegium Biskupów z Głową Kolegium — Papieżem, tak poszczególne Kościoły partykularne tworzą jedność Kościoła uniwersalnego. Tak jak Papież jest znakiem i fundamentem jedności Kościoła powszechnego, tak Biskup analogicznie jest znakiem i fundamentem jedności Kościoła partykularnego. Kościół partykularny więc nie jest tylko częścią całości, jak to jest z diecezją, która jest częścią całości administracyjnego terytorium Kościoła, ale jest całością ukazaną w części.

Podobnie o Kościele partykularnym wyklada Dekret *Christus Dominus*: „Diocesis est Populi Dei portio, quae... Ecclesiam particularem constituit, in qua vere inest et operatur Una Sancta Catholica et Apostolica Christi Ecclesia. Singuli Episcopi, quibus Ecclesiae particularis cura commissa est...” (Chr. D. 11). Również inne miejsca tegoż dekretu świadczą, że wyrażenie „Kościół party-

kularny” odnosi się do takiej jednostki podziału Ludu Bożego jak diecezja. Można więc przyjąć, że w głównych tekstach soborowych podstawowe wspólnoty kościelne, z których tworzy się Kościół powszechny, nazwane są Kościołami partykularnymi i że one odpowiadają diecezjom w znaczeniu instytucjonalnym. Wynika to także z Konstytucji *Lumen gentium*, która w p. 23 wykląda o kolegialnej jedności biskupów. Biskupi stoją na czele Kościołów partykularnych, oni są zasadą i fundamentem jedności tego Kościoła na wzór Biskupa Rzymskiego w stosunku do całego Kościoła: tak jak Kościoły partykularne tworzą jedność jedynego Kościoła katolickiego, tak i biskupi razem z papieżem reprezentują cały Kościół. Pierwsze trzy paragrafy tegoż punktu 23 mówią o biskupach Kościołów partykularnych: o zasadzie przynależności do Kolegium, o ich działalności jurysdykcyjnej i pozajurysdykcyjnej oraz o trosce misyjnej¹⁶, czwarty paragraf zajmuje się Kościołami patriarchalnymi jako wyodrębniającymi się bardziej. Kościoły te „będąc niejako macierzami wiary” nie zupełnie podpadają pod wskazania zawarte w paragrafach 2 i 3, ponieważ same „rozrosły się z biegiem czasu w pewną liczbę wspólnot organicznie zespolonych”. Ale i Kościoły patriarchalne tworzą wspólnotę Kościoła powszechnego. Zdanie końcowe: „Ta duchem jedności przepojona różnorodność Kościołów lokalnych jeszcze wspanialej ujawnia powszechność niepodzielnego Kościoła,„ jako konkludujące pragnie objąć nazwę „lokalne” tak Kościoły partykularne jak i patriarchalne.

Znajdzie się jednak w tekstach soborowych sporo miejsc, gdzie terminologia się zmienia i Kościoły partykularne oznaczają Kościół według obrządku lub Kościół patriarchalny¹⁷, zaś Kościół lokalny będzie utożsamiony z partykularnym — „particulares seu locales Ecclesiae”¹⁸. Co więcej, termin „Kościół lokalny” może być stosowany do jednostek mniejszych niż diecezja¹⁹ jak i do tych o charakterze ponaddiecezjalnym²⁰.

¹⁶ J. Glemp, *Współdziałanie jako zagadnienie prawne po Soborze Watykańskim II*, *Studia Gnesnensia* I (1975) 211—227.

¹⁷ Dekret *Orientalium Ecclesiarum* wyraźnie Kościoły wschodnie nazywa partykularnymi: „Sancta et catholica Ecclesia... constat ex fidelibus... quique in varios coetus hierarchia iunctos coalescentes, particulares Ecclesias seu ritus constituunt” (2). Pierwszy rozdział brzmi: *De Ecclesiis particularibus seu ritibus*.

¹⁸ Dekret *Unitatis reintegratio* I 14: „...plures in oriente florere particulares seu locales Ecclesias, inter quos primum locum tenent Ecclesiae Patriarchales”.

¹⁹ Dekret *Presbyterorum ordinis* 6, 11: „...declarentur oportet necessitates Ecclesiae tam localis quam universalis... in vivida luce ponantur”.

²⁰ Dekret *Ad gentes* 19.

3. Wypowiedzi papieża

Papież Pius XII w licznych doktrynalnych przemówieniach na temat Kościoła nie podejmował jeszcze tematu Kościołów lokalnych²¹, ale już u Jana XXIII możemy zauważyć żywe zainteresowanie się tym zagadnieniem. Dnia 24 IV 1960 mówił Papież o diecezji która jest obrazem Królestwa Bożego na ziemi²². Szczególnie podkreślał wartości etniczne u ludów, które Kościół, mimo pewnego stopnia zaangażowania się w kulturę europejską, popiera i sam nimi się ubogaca uważając, że one wchodzą do jego patrimonium²³. Inne przemówienie, wygłoszone przed Soborem w Castelgandolfo 26 VIII 1962 zawiera naukę uprzedzającą wykład konstytucji *Lumen gentium*. Mówił tam Papież *expressis verbis* o diecezji jako Kościele partykularnym, w którym ukazuje się Kościół powszechny w swojej jedności łaski i prawa. Fundamentem jedności diecezjalnej jest biskup²⁴.

Nauka papieża Pawła VI o Kościele lokalnym i partykularnym jest bardzo bogata, ponieważ czerpie ze źródeł teologii Vaticanum II. Nie sposób w ramach niniejszego artykułu przeprowadzić całościowej analizy tej nauki; ograniczę się do zasygnalizowania, że Paweł VI częściej używa terminu „lokalny” niż „partykularny” i adresuje go tak do struktury diecezjalnej jak i ponaddiecezjalnej. W oparciu o teologię Kościoła lokalnego podejmuje Paweł VI w swoich wystąpieniach²⁵ zagadnienie instytucji pośrednich — mię-

²¹ W enc. *Venerabiles Fratres* z d. 23 XII 1945 Pius XII podkreśla godność i znaczenie Kościołów wschodnich używając określeń: „*Orientalis omnes Ecclesiae*”, „*Ruthena Ecclesia*”, „*Russorum Ecclesia*” — *Discorsi radiomesaggi di Sua Santità Pio XII*, vol. VII s. 412 i n.

²² „Una diocesi, stretta attorno al suo Vescovo in perfetta conformità di pensieri, di affetti, di opere, dà una immagine bella e compiuta del Regno di Dio in questa terra — *Discorsi Messaggi Coloqui del S. Padre Giovanni XXIII*, vol. II (1959—60) s. 314.

²³ Przemówienie podczas II zjazdu pisarzy i artystów, AAS 51 (1959) 260; „(Alumni) ut recte indicare valeant suae cuiusque patriae peculiarem culturam”, enc. *Princeps Pastorum* z d. 28 XI 1959 o misjach — *Discorsi...*, II s. 786; Enc. *Mater et Magistra* z d. 15 V 1961: „...Kościół nie jest, ani nie uważa się za jakąś instytucję narzuconą temu narodowi z zewnątrz”, wyd. pol. „sei”, Paryż 1963 s. 78.

²⁴ „La diocesi... infatti fa vedere in cammino la Santa Madre Chiesa universale, che di tutte le Chiese particolari — la cui struttura è monumento di grazia celeste e di giuridica dottrina — forma quell'«*unum*» meraviglioso che è l'ovile di Cristo. E come nella parrocchia l'unità è ben espressa dal pastore, che in umili proporzioni rappresenta Gesù, tanto più nella diocesi il Vescovo, successore degli Apostoli, la cui persona è fondamento dell'unità diocesana” — *Discorsi...* IV (28 X 1961—28 X 1962) s. 488—489.

²⁵ Przemówienie do Patriarchy Atenagorasa 26 X 1967: „*Synodus... efficit ut, novis inductis rationibus, inter Ecclesias variis in locis constitutas et Ecclesiam Romanam, quae praesidet caritati (cf. S. Ignat. ad Rom. tit.) mutua opera efficientior evadat*”, *Insegnamenti di Paolo VI*, V (1967) s. 549.

dzy Kościołem powszechnym, reprezentowanym przez Stolicę Apostolską, a Kościołami lokalnymi — mianowicie Synodu Biskupów, Kurii Rzymskiej²⁶ i Konferencji Episkopatów²⁷.

W r. 1977 Ojciec św. przyjmował grupy biskupów z poszczególnych regionów Włoch z racji wizyty „ad limina”. Poruszana przez Papieża tematyka Kościoła lokalnego zasadniczo koncentrowała się na diecezji, choć przemówienie kierowane było do przedstawicieli wielu diecezji²⁸. Nowe akcenty pojawiają się dopiero w przemówieniu do grupy biskupów z Marche. Papież traktuje ich jako całość nazywając Konferencją Biskupów Marche, wymienia przewodniczącego, pozdrawia biskupa stołecznego miasta regiony oraz pochwała taką wspólnotę jaką jest Konferencja, istniejąca już i działająca nie tylko w dziedzinie relacji międzyosobowej, w sferze przyjaźni, ale wywierającej rzeczywisty wpływ na posługę pasterską, na koordynację inicjatyw i utrwalanie sposobów współpracy. Zaznacza jednak Papież, że Konferencje Biskupów są tworem nowym, wynikającym z rozwoju czasów i złożoności problemów, i że ów charakter wspólnotowy, ponaddiecezjalny, uprzywilejowany na płaszczyźnie duszpasterskiej, wcale nie zacierza odrębności poszczególnych diecezji²⁹.

Wyraz przekonania o podstawowym znaczeniu diecezji w strukturze Kościoła dał Papież w wielu innych wystąpieniach, jakkolwiek diecezję nazywa Kościołem lokalnym³⁰. Podczas Synodu Bi-

²⁶ Przemówienie do kardynałów 22 XII 1967, w którym poruszając zagadnienie reformy Kurii Rzymskiej Papież powiedział: „La riforma... che si realizza nelle persone... che si rendono sempre più pronte e sensibili nel cogliere le numerose istanze che dalle Chiese locali giungono alla Chiesa di Roma”, *Insegnamenti*, V (1967) s. 634.

²⁷ „L'opera delle Conferenze Episcopali — mówił Papież 16 XI 1966 — ad esempio, prelude ed inaugura un nuovo e fecondo periodo della storia della Chiesa”, *Insegnamenti...*, IV (1966) s. 901; 23 VI 1970 Papież nazwał Konferencje Biskupów organami koordynacji i działania Kościołów lokalnych w jedności z Kościołem Rzymu, *Insegnamenti...*, VIII (1970) s. 661.

²⁸ Np. przemówienie do biskupów z Puglie 14 II 1977: „Questo mistero di comunione deve riflettere nelle Chiese locali, che hanno nei loro Vescovi, il visibile principio e fondamento di unità”, *L'Osservatore Romano*, 14—15 II 1977.

²⁹ „Venerati Confratelli della Conferenza Episcopale Marchigiana!... anche noi onoriamo tale unione, che sappiamo già esiste e funziona... influisce in concreto sul ministero pastorale... la complessità dei problemi, il carattere „super-diocesano” di certe situazioni hanno privilegiato, a livello di prassi pastorale, la formula associativa e comunitaria”, *L'Osserv. Rom.* 25 III 1977. Ani *Breve compendium informationum de Conferentiis Episcoporum* wydane przez Sekretariat Synodu w r. 1971, ani *Annuario Pontificio 1977* nie wymieniają regionalnych Konferencji Biskupów.

³⁰ „A noi sembra meritare considerazione cordiale la dignità e la funzione di quella Chiesa locale, che chiamiamo Diocesi, la Diocesi, Madre di ciascuno di noi”, *L'Osservatore Rom.* 18 VIII 1976.

skupów w Rzymie w r. 1974 Papież niedwuznacznie ostrzegał przed tendencjami skłonnymi do uznania supremacji organizacji regionalnej Kościoła nad diecezjalną³¹.

4. Dokumenty Stolicy Apostolskiej

a) *Sollicitudo omnium Ecclesiarum*

Dokument ten, wydany 24 II 1969 jako Motu Proprio, podaje nowe normy dotyczące reprezentantów Biskupa Rzymskiego czyli nuncjuszy.¹ Papież podkreśla swoją władzę zwyczajną i bezpośrednią nad całym Kościołem oraz obowiązek wykonywania swego Urzędu Pasternskiego w tym zakresie. Ścisła łączność Biskupa Rzymu z Braćmi w Episkopacie realizuje się bądź listownie, bądź przez przyjazdy biskupów do Rzymu „ad limina”. Papież również może udawać się środkami komunikacji „do odległych krajów ziemi”, ale jest to nowy i nadzwyczajny sposób łączności, dlatego nie można zrezygnować ze sposobów, „quas Decessores nostri adhibuerunt”³², tj. wysyłania legatów. O ile w Kościele notowany jest ruch dośrodkowy realizujący się w udziale biskupów w Synodzie i w pracach Kurii Rzymskiej, tak legaci Biskupa Rzymskiego są wyrazem ruchu odśrodkowego, „qui a medio ad extrema feratur atque quadam ratione omnes et singulas Ecclesias... attingat”. Legaci czy nuncjusze, nie naruszający jurysdykcji biskupów, pełnią urząd określony przez Papieża przy poszczególnych Kościołach, mogą jednak, „faventibus etiam per saeculorum decunsum quibusdam historiae eventibus” być ustanawiani przy Władzach państwowych.

W uzasadnieniu tej historycznej praktyki dokument odwołuje się do przedsoborowej doktryny, zupełnie zaniechanej przez Sobór, o społecznościach doskonałych: „...Eclesiam et Civitatem, in suo cuique ordine, esse societates perfectas, ac propriis pollere iuribus et modis”³³. Następnie mowa o dialogu z państwami. Motu Proprio nie wymienia podmiotu reprezentującego Kościół; z kontekstu wynika, że partnerem w dialogu z państwem jest Kościół powszechny, a więc osoby reprezentujące Stolicę Apostolską. Nie ma wzmianki o rzeczywistym dialogu prowadzonym przez Kościoły lokalne w obronie wiary, zasad moralności, nauczania itd., co jest związane z misją Kościoła a wykonywaną zwyczajnie przez Kościoły lokalne; co się zaś tyczy relacji o wymiarze prawnym, to:

³¹ Przemówienie na zakończenie Synodu 26 X 1974: „...exoptamus, ut sedulo caveatur ne altior pervestigatio... ullo modo noceat firmitati „communione” cum ceteris particularibus Ecclesiis et cum Petri successoribus”, *Insegnamenti...*, 12 (1974) 1008.

³² AAS 61 (1969) 475, tamże następne cytaty.

³³ *ibid.* 476.

„Rationes, quae inter Ecclesiam et Civitatem intercedunt, foventur regulariter a Pontificio Legato, cui munus proprium ac peculiare committitur agendi nomine et auctoritate Apostolicae Sedis” (X). Końcowa część dokumentu, zawierająca 11 punktów przepisów, znacznie uszczegóławia normy kodeksowe³⁴.

Analizując dokument od strony zagadnienia Kościołów lokalnych, trzeba zaznaczyć, że nomenklatura w nim stosowana nie jest rozstrzygająca: wiadomo, że legat nie ma swojej pozycji przy Kościele partykularnym, jakim jest diecezja, ale przy zespole Kościołów, które są w danym państwie. Używanie w liczbie mnogiej „Ecclesiae locales” może odnosić się do Kościołów wyodrębniających się regionami na obszarze każdego państwa (regiony, Landes), jak też do poszczególnych diecezji.) Wskazówki na ustosunkowanie się legata do Konferencji Biskupów i do Konferencji Zakonników i Zakonnice (IX) oraz określenie pozycji zastępcy legata: „Similiter personam Sanctae Sedis gerunt membra illa Pontificiae Legationis quae... eius vices suppleunt tum erga Ecclesiam localem tum erga Civitatis Gubernium”³⁵, sugerują raczej, że chodzi o Kościół lokalny mieszczący się w granicach państwa. Tenor Motu Proprio *Sollicitudo*..., choć dotyczy spraw doktrynalnych o Kościele, na ile one uzasadniają wysyłanie legatów, wchodzi w zakres dyplomacji i trudny jest do interpretowania według norm kościelnego prawa posoborowego.

b) *Dyrektorium Kongregacji Biskupów na temat pasterskiej postęgi biskupów z d. 22 II 1973*

Dyrektorium zawiera praktyczne wskazania, nie pomija jednak interesującego nas zagadnienia. Cz. III zatytułowana jest *Postęga biskupia w Kościele partykularnym*, przy czym wyraźnie mowa jest o diecezji. Kościół partykularny określany jest nadto wyrażeniami biblijnymi: „wspólnota wiary”, „wspólnota apostołska”, „wspólnota łaski” itp. Kościół partykularny obejmuje diecezję w znaczeniu terytorialnym, w znaczeniu personalnym — dla grup ludzi jak np. żołnierzy, emigrantów, oraz w znaczeniu odrębności rytu.

³⁴ CIC kan. 265—270.

³⁵ AAS 61 (1969) 479 — II 2. Por. M. Oliveri, *Le Rappresentanze Pontificie nell'indirizzo del Vaticano II*, *Monitor Ecclesiasticus*, vol. C (1975) I—II s. 3—58, cytowany tam na str. 15 nota 32 artykuł G. Laio, *La funzione ecclesiale delle Rappresentanze Pontificie*, in *Scuola Cattolica* 97 (1969) 209 podtrzymuje, że wg nowej eklezjologii jest miejsce dla legatów w Kościołach lokalnych, ponieważ one bez legatów nie są realnością kompletną, podobnie jak Kościół nie jest czysto charyzmatyczny. Legat papieski byłby więc „dopełnieniem” Kościoła.

Możemy tu zauważyć, że zatrzymano w *Dyrektorium* terminologię soborową, a więc dla diecezji przyznano termin Kościoł partykularny, natomiast zaniechano używania przymiotnika „lokalny”, nawet na określenie wspólnoty diecezji skupionych przy Konferencji Episkopatu ³⁶.

(c) *Instrukcja Sekretariatu dla jedności chrześcijan
o współpracy ekumenicznej z d. 22 II 1975*

Dokument ten opublikowany 7 VII 1975 r. ³⁷ jako tekst roboczy, zakłada, że skuteczna współpraca ekumeniczna może dopiero rozwijać się w strukturach ponaddiecezjalnych czyli we wspólnocie kościelnej danego kraju. Stąd też w dokumencie zajęcie stanowiska wobec terminologii Kościoł partykularny nie może się identyfikować z lokalnym, ponieważ „lokalny” jest pojęciem szerszym. Wobec faktu, że w dokumentach kościelnych nazwy Kościołów częściowych nie są ustalone, Instrukcja precyzuje, że używa znaczenia Kościoł lokalny w sensie wyodrębniającej się etnicznie ludności katolickiej czyli w obrębie kraju. Upoważnia Episkopaty do podejmowania inicjatyw dialogu z innymi wspólnotami wyznań na terenie danego kraju i zezwala na przynależność do krajowej Rady Ekumenicznej. Fakt taki jednak jest sprawą Kościoła lokalnego i jego pewnej autonomii na tym odcinku, nie pociąga za sobą przynależności do Światowej Rady Kościołów lub innych międzynarodowych organizacji ekumenicznych. Określone znaczenie Kościoła lokalnego jakim posługuje się, nie wyklucza, że poprawnie mówi się o Kościele lokalnym także w odniesieniu do parafii.

5. Problematyka Kościołów lokalnych na Synodzie Biskupów w r. 1974

Temat ewangelizacji, który był przedmiotem debat Synodu Biskupów w Rzymie w dniach od 27 IX do 26 X 1974 r., wywołał dużo głosów odnośnie do precyzacji pojęcia Kościoła lokalnego i jego funkcji w dziele ewangelizacji. Dnia 4 X 1974 kard. Cordeiro dając syntezę wzajemnie przekazanych doświadczeń sformułował bardzo daleko idące postulaty: „*Ecclesia localis est realizatio Ecclesiae mysterii certo quodam loco, certo tempore, apud certos homines peculiaris cuiusdam culturae*” ³⁸. Taki opis znajduje dalsze

³⁶ *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne*, t. VI z. 1 wyd. przez ks. E. Sztáfrowskiego, ATK 1975.

³⁷ *L'Osservatore Romano* 7—8 VII 1975.

³⁸ *De evangelizatione mundi huius temporis*. Pars prior: *mutua communicatio experientiarum*, pars II 5, w: G. Gagnière, *Il Sinodo dei Vescovi* 1974, ed. Civiltà cattolica 1976 s. 939.

objaśnienia, z których wynika, że nie jest tylko częścią Kościoła, ale instytucją wcielającą w siebie całe misterium Kościoła. Winna się wkorzeniać w środowisko, stawać się „tubylczą”, ukulturalniać środowisko, a to zakłada uprawnienia do określonej autonomii. Kościół lokalny winien być otwarty na społeczności, wśród których żyje i na inne Kościoły. Domaga się to rzeczywistego zastosowania zasady pomocniczości i przyznania większego autorytetu Konferencjom Biskupim. We wzajemnych kontaktach między Kościołami lokalnymi należy unikać wszelkiego rodzaju paternalizmu i rozróżniania między Kościołami dawnymi a młodymi³⁹. Dość kategoryczne sformułowania kard. Cordeiro były echem żywych dyskusji biskupów krajów trzeciego świata. Często podkreślali oni, że pomyślny rozwój ewangelizacji zależy rzeczywiście od rozwoju Kościoła lokalnego, na ile on realnie wkorzeni się w naród i podejmie ciągły i pokorny dialog z miejscowymi tradycjami, kulturą i religiami⁴⁰. Kard. Darmono z Indonezji mówił o Kościele partykularnym, który często pozostając w pewnej izolacji zostaje podświadomie utożsamiany z Kościołem powszechnym a wtedy także z „zachodnim” i oceniany według norm panujących w środowisku społeczno-kulturalnym Zachodu⁴¹. „Lokalność Kościoła w sensie woloryzacji kulturowych terenu wysuwała się na czoło problematyki, dlatego też do dyskusji w mniejszych zespołach zredagowano zespół pytań poświęcony Kościołowi lokalnemu, np. Czy w różnych narodach istnieją prawdziwe Kościoły lokalne, jeśli nie, jakie są tego powody? Jakie konkretne wnioski należy przedłożyć, żeby Kościół, będąc powszechnym, coraz bardziej ukazywał się adaptowany do terenu?”⁴² W drugiej serii pytań dla „*circulis minoribus*” postulowano rozwiązanie bardzo konkretnych kwestii teoretycznych: 1. Co oznacza wyrażenie Kościół lokalny w konfrontacji z „partykularnym”? 2. Na czym polega stwierdzenie, że dzieło ewangelizacji zależy od Kościoła lokalnego? 3. Jakimi normami można określić konkretnie, że ukonstytuowanie się kilku Kościołów partykularnych w jedność z Kościołem powszechnym jest Kościołem lokalnym, i to nie w znaczeniu administracyjnym i doświadczalnym, ale eklezjologicznym? 4. Jakie pod koniec Synodu korzystne wydadzą się propozycje dla lepszego określenia części

³⁹ Z dalszych postulatów to: „*Creatio theologiarum indigenarum fovenda est... Ad hoc pertinet creatio novorum ministeriorum et diversificatio ministeriorum secundum varia charismata... Realitas Ecclesiae localis plene recognoscenda est eiusque legitima autonomia agnoscenda*”, *ibid.* s. 939—940.

⁴⁰ Biskup Lourdosamy z Indii (aktualnie sekretarz Kongregacji dla spraw ewangelizacji): „*Lo sviluppo d'una Chiesa locale, cioè una Chiesa realmente incarnata nel popolo*”, *Caprile*, *op. cit.* s. 75.

⁴¹ „*Ora è noto quanto siano lontani i due modi di vivere: quello occidentale e quello dei paesi del terzo mondo*”, *Caprile*, *cit.* 232.

⁴² *Caprile*, *op. cit.* 958.

Kościół jako Kościół lokalny i partykularny w łonie Kościoła powszechnego i jedynego w odniesieniu do dzieła ewangelizacji? ⁴³

Deklaracja końcowa nie rozstrzygła, zgodnie z założeniem Synodu, dyskutowanych kwestii. Podano jednak wykaz tematów dyskutowanych na Synodzie, wśród których są takie: De necessitate ulterius clarificandi notionem „Ecclesiae localis” quae usurpata est sensibus valde diversis et in hac Synodo et iam in Concilio Vaticano II; De necessitate personalitatem propriam Ecclesiarum particularium firmiorem faciendi, ut servitium Evangelii in particularibus communitatibus humanis plenius exercere valeant.” ⁴⁴

6. Schematy nowych praw

a) *Lex Ecclesiae Fundamentalis*

Fundamentalne Prawo Kościoła wydane jako schemat w r. 1971 zawiera dwie wersje, poprzednią z r. 1969 i poprawioną wraz z szerokimi wyjaśnieniami do poszczególnych kanonów ⁴⁵. Kan. 2 zatytułowany: *De Ecclesiae unitate et multiplicitate* zawiera sformułowania o Kościele lokalnym: „Unica Christi Ecclesia... in particularibus Ecclesiis et ex iisdem existit, ita ut sit etiam Corpus Ecclesiarum...” Owo Corpus Ecclesiarum może odnosić się do Kościołów patriarchalnych (§ 2), lub innych partykularnych (§ 3).

Schemat stara się być wierny słownictwu Konstytucji *Lumen gentium*, dlatego też w kan. 47 § 1 „partykularny” oznacza podstawową jednostkę Kościoła — diecezję. Autorzy schematu zdawali sobie sprawę z trudności terminologicznej, dlatego, jak to dowiadujemy się z relacji Onclina, zaproponowano następujące ustalenia: Nomine „Ecclesiae particularis” designatur proprie Populi Dei portio, quae Episcopo cum cooperatione presbyterii pascenda conceditur (LG 23; ChD 11); quae portio Populi Dei si criterio territoriali circumscribatur dicitur etiam „Ecclesia localis”. Nomine „Ecclesiae peculiaris” designatur Ecclesia determinati ritus” ⁴⁶.

Przedstawiony schemat z r. 1971 uległ przepracowaniu a zaproponowana jednolitość terminów pozostawała dyskusyjna. W dalszym ciągu udoskonalane teksty poszły w kierunku wyakcentowania Kościoła partykularnego a pominięcia lokalnego. Nowy sche-

⁴³ *ibid.* *Quaesita* VI 3 s. 1010.

⁴⁴ *ibid.* s. 1019.

⁴⁵ *Potificalia Commissio Codicis Iuris Canonici recognoscendo (reservatum) — Schema Legis Ecclesiae Fundamentalis, textus emendatus cum relatione de ipso schemate deque emendationibus receptis*, Typis Polyglotti Vaticanis 1971.

⁴⁶ *ibid.* s. 66.

mat *Prawa Fundamentalnego* w kan. 2 § 2 ma następującą redakcję: „*Variae Ecclesiae particulares in plures coniunguntur coetus organicae constitutos, quorum quidem praecipui sunt Ecclesiae peculiariae secundum ritum... videlicet Ecclesia latina et variae Ecclesiae orientales aliaeque quae suprema Ecclesiae auctoritate probante, constituuntur*”⁴⁷. Ale i taka propozycja nie jest pozbawiona trudności. Jeżeli ostatni człon zdania „*aliaeque quae suprema Ecclesiae auctoritate probante constituuntur*” odnosi się także do Kościoła objętego przez Konferencję Episkopatu, to Kościół lokalny w sensie proponowanym przez Synod z r. 1974 trzeba by nazwać „pekuliarnym”, zwłaszcza że Kościoły pekuliarne według § 3 tegoż kanonu dzielą się na prowincje kościelne, te z kolei na regiony lub patriarchy. Według rozumienia nowego schematu PFK terminologię pewną posiada tylko *Ecclesia particularis*, organizowanie się tych Kościołów w grupy organiczne nadrzędne pozostaje dość niepewne przy użyciu terminologii administracyjnej jak prowincja i region. Pominięta jest zupełnie treść Kościoła lokalnego.

b) *Schemat nowego prawa De clericis — De sacra hierarchia*

Redakcja tych kanonów jest wcześniejsza od omawianych kanonów PFK, dlatego też one są źródłem inspiracji. Kanony dotyczące terytorialnego podziału Kościoła są najbardziej miarodajne w ustalaniu terminologii, a nadto sprawa jest ułatwiona, bo dotyczą tylko Kościoła łacińskiego. Rzecz znamienita, że i tu pomija się eksponowanie Kościoła lokalnego, a z soborowego wyrażenia teologicznego „*Ecclesia particularis*” czyni termin podziału administracyjnego. *Ecclesia particularis* jest administracyjnym pojęciem nadrzędnym obejmującym diecezję, wikariat apostolski, prefekturę apostolską, prałaturę niezależną i opactwo⁴⁸. Kościół partykularny i wspólnoty do niego przyrównane łączą się w prowincje kościelne, te zaś mogą łączyć się w regiony kościelne⁴⁹. Podkreśla się jednak, że terytorium zakreślone dla Kościoła partykularnego nie jest istotne: „...*momentum servat territorium, non quidem uti elementum constitutivum, sed uti elementum determinativum portionis Populi Dei, quia haec Ecclesia definitur*”⁵⁰.

⁴⁷ *Communicationes* 8 (1976) nr 2 s. 80.

⁴⁸ „*Ecclesiae particulari in iure aequiparantur aliae fidelium communitates: ipsi, nisi in iure alio constet, assimulantur Vicariatus Apostolicus et Praefectura Apostolica...*”, *Communicationes*, 1972 s. 40.

⁴⁹ *Communicationes*, 1972 nr 1 s. 40.

⁵⁰ *ibid.* s. 41; por. W. Góralski, *Prace konsultorów grupy IV „De sacra hierarchia” (De clericis) nad rewizją kodeksu prawa kanonicznego*, *Prawo kanoniczne* 18 (1975) nr 1—2 s. 211—265.

7. Kościół lokalny w refleksji teologów i kanonistów

Bogata jest literatura naukowa na temat Kościoła lokalnego⁵¹. Autorzy na ogół nie usiłują ustalić zakresu pojęcia Kościoła lokalnego w sposób definitywny i obiektywny, ograniczają się raczej do podania, w jakim znaczeniu oni sami operują tym pojęciem. De Lubac proponuje ze względów praktycznych nazywać Kościół biskupa czyli diecezję — Kościołem partykularnym, zaś Kościoły obejmujące zakresem terytorialnym region czy narodowość — Kościołami lokalnymi⁵². Marranzini w *rozprawie o teologii Kościoła lokalnego* przyznaje, że według dokumentów soborowych Kościół partykularny oznacza diecezję, podczas gdy lokalny odnosi się do zbioru diecezji, lub do samej diecezji czy też parafii. Zaznacza, że uczeni o profiu teologicznym nazwę „lokalny” rezerwują dla diecezji, podczas gdy prawnicy wolą diecezję nazywać Kościołem partykularnym. Sam Marranzini jako teolog używa przymiotnika „lokalny” na oznaczenie Kościoła na szczeblu diecezjalnym⁵³.

Problem jednak leży nie w tym, ilu autorów opowie się za określonym sensem danego terminu. Raczej idzie o to, by zachowując ducha Soboru i naukę teologiczną na temat Kościoła (bo tylko w perspektywie Kościoła powszechnego można rozważać o Kościołach lokalnych czy partykularnych) rozwijać funkcjonowanie struktur wynikających z doktryny. Ciągłe trzeba zachowywać świadomość, że bez Kościoła powszechnego nie do pojęcia jest Kościół partykularny, bo przecież w nim ukazuje się i musi się okazać Kościół powszechny. Tak samo Kościół powszechny nie może istnieć bez partykularnych. Zewnętrzna zasada jednoczenia się Kościoła powszechnego z partykularnym jest biskup — głowa Kościoła diecezjalnego i uczestnik władzy wspólnej innych biskupów razem z Biskupem rzymskim tkwiącej konstytutywnie w kolegalności biskupów⁵⁴, a wykonywanej w określonych przez prawo formach jurysdykcyjnych i pozajurysdykcyjnych. Do takiego koniecznego przenikania się Kościołów partykularnych z powszechnym, gwarantującego jedność, nie jest wymagany element miejsca, lokalności. Specyficzny charakter „częstkowości”, a nie części, przy Kościele partykularnym, jako wzajemnego przenikania się, a zwłaszcza uka-

⁵¹ H. De Lubac, *Les Eglises particulieres dans l'Eglise universelle*, Paris 1971.

⁵² *ibid.* s. 37, 41 i n.

⁵³ A. Marranzini, *Teologia della Chiesa locale. I Incarnazione e trascendenza, Civiltà Cattolica*, 3012 (1975) s. 542—553; II — *Cattolicità e localizzazione*, *ibid.* nr 3013 (1976) 11—19.

⁵⁴ E. Corecco, *Biskup Kościoła partykularnego, protektorem i obrońcą karności lokalnej*, *Concilium* 1—10, Poznań—Warszawa 1968 s. 451.

zywania się całości w cząstkowości, jest bardziej adekwatny do rozważań w dziedzinie charyzmatycznej.

Zauważamy, że w schematach przyszłych ustaw stosuje się termin „partykularny”. Ta aplikacja jednak powoduje pewne przesunięcie treściowe, mianowicie z dziedziny charyzmatycznej do instytucjonalnej. Kościół partykularny jako portio Populi Dei przybiera funkcję administracyjną i zatracą ów sens przenikania się cząstkowości i całości.

W odniesieniu do Kościoła lokalnego zauważamy następujące tendencje: 1. Pomijanie określenia Kościół lokalny jako zbyt czynnego, ponieważ teologiczne i prawne znaczenie mieści się w określeniu Kościół partykularny. 2. Nazywanie Kościołem lokalnym przede wszystkim diecezję, bo misterium Wcielenia ukazuje się w związku z określonym miejscem w świecie, 3. Eksponowanie Kościoła lokalnego według cech kulturowych ludności w określonym kraju czy państwie, bo wtedy najlepiej ukazuje się rola Kościoła w uświęcaniu świata.

Ta ostatnia tendencja ma przeciwników, którzy dopatrują się w niej dążeń autonomizacyjnych, co z kolei wprowadza potencjalną separację czy izolację. Niewątpliwie problem autonomizacji Kościoła lokalnego jest realny, chodzi zaś przede wszystkim o wytyczenie granic i optymalnej funkcjonalności owej autonomii dla wypełnienia misji Kościoła⁵⁵. Takie możliwości istnieją już usankcjonowane w instytucji dialogu, który prowadzony jest w sprawach charytatywnych, misyjnych oraz ekumenicznych, zawsze jednak pod autorytetem i odpowiedzialnością Konferencji Episkopatu⁵⁶. Pozostaje delikatna kwestia partnerstwa Kościoła lokalnego z Władzą państwową⁵⁷. Historia może dostarczyć przykładów takiego partnerstwa nie tylko eksponując fakty porozumienia zawartego przez Episkopat Polski czy Węgry w r. 1950. Takie fakty miały miejsce także po Soborze, np. zawarcie porozumienia biskupów Trewiru i Spiru z rządem Saary w r. 1969 na temat nauczania religii w szkołach⁵⁸.

⁵⁵ K. Mörsdorf, *L'autonomia della Chiesa locale — Atti del Congresso internazionale di diritto canonico. La Chiesa dopo il Concilio*, Milano 1972 ss. 166 i n.

⁵⁶ G. Feliciani, *Le conferenze episcopali*, ed. Mulino-Bologna 1974, s. 447 i n.

⁵⁷ P. Gismondi, *Il diritto della Chiesa dopo il Concilio*, Milano-Giuffrè 1973: „Il problema è molto complesso... Le Chiese locali, anche se rette collegialmente dal corpo dei vescovi, sono spesso deboli di fronte al potere politico, spiccate se si tratti di Stati autoritari” s. 124.

⁵⁸ Archiv für Katholisches Kirchenrecht, 138 (1969), s. 613. Por. L. Musselli, *Chiesa Cattolica e Comunità politica*, Padova-Cedam 1975 s. 142 i n.

Z powyższych analiz wynika, że w nauce kościelnej, tzn. w dziedzinie teologii i prawa kanonicznego, Kościół lokalny nie ma swej pełnej identyfikacji, ale jest dużo materiału, by obok Kościoła partykularnego opracować treści teologiczno prawne Kościoła lokalnego.

Il problema d'identificazione della Chiesa locale e particolare

L'articolo presente intende, analizzando il concetto della Chiesa locale e particolare, rispondere alla questione: se il contenuto teologico di questi termini conciliari trova l'identificazione su livello istituzionale. Già nei primi secoli di cristianesimo s'incontrano i vestigi del concetto della Ch. locale, ma solo una volta — in quanto risulta — il termine è usato nel Codice di Giustiniano C. 11, 48, 20, 1. L'organizzazione della Ch. primitiva si costruiva sulla base di quella romano-bizantina, dato che l'unità spirituale d'allora non richiedeva un centro amministrativo. L'importanza dei Sinodi locali. I documenti del Concilio Vaticano II, in specie LG e ChD usano dei termini: Ch. locale, Ch. particolare e Ch. peculiare non per sostituire quelli del CIC, ma per esprimere le ricchezze teologico-istituzionali della Chiesa, tuttavia il Concilio li usa spesso a vicenda. Solo la Ch. particolare è stata definita.

Il papa Giovanni XXIII ha preso, nel suo insegnamento, il tema della Ch. locale fra le frontiere d'un Stato; il *Directorium* della Congr. dei il termine „Ch. locale” viene applicato più spesso per indicare una diocesi.

I documenti della S. Sede, emanati dopo il Concilio, ci forniscono un ampio, ma differenziato, materiale a proposito delle Ch. locali. *Mp Sollicitudo* su rappresentanze pontificie suppone piuttosto il concetto della Ch. locale fra le frontiere d'un Stato; il *Directorium* della Congr. dei Vescovi del 22 II 1973 parla solo della Ch. particolare come diocesi; L'istruzione del Segretariato per l'Unità dei Cristiani del 22 II 1975 cerca di stabilire il significato dei termini e ritiene che la Ch. locale è quella guidata da una Conferenza Episcopale e le attribuisce delle iniziative ecumeniche. La problematica della Ch. locale è stata delineata fortemente durante il Sinodo dei Vescovi 1974. Si proponeva di chiarire il significato giuridico ed ecclesiologico della Ch. locale e di consentirle una certa autonomia per garantire l'efficacia dell'evangelizzazione. Gli schemi della Legge Fondamentale e della Gerarchia usano esclusivamente il termine „Ch. particolare” provocando un spostamento del suo contenuto conciliare verso la direzione istituzionale, dato che il Concilio per il termine „particolare” sottolineava la reciproca penetrazione della Ch. universale e particolare. Fra i teologi e canonisti si continua la discussione sull'autonomia della Ch. locale, specie a proposito d'un dialogo con lo Stato. Il termine non è del tutto identificato.